

Piotr Falkowski

(Archiwum Państwowe w Bydgoszczy)

ORCID 0000-0001-8333-0117

doi: 10.36121/pfalkowski.DB.2019.09.157

Urząd Prefekta Departamentu Bydgoskiego Księstwa Warszawskiego¹

Streszczenie: Celem niniejszej publikacji jest próba zrekonstruowania urzędu Prefekta Departamentu Bydgoskiego w Bydgoszczy w oparciu o zachowane źródła archiwalne. Do odtworzenia urzędu posłużyły dwa repetytoria wytworzone przez Prefekta Departamentu Bydgoskiego. Autor omówi pomoce archiwalne – repetytoria, które prawdopodobnie zostały wytworzone w archiwum sekretariatu głównego prefektury bydgoskiej. Autor stwierdza, że na podstawie zachowanych materiałów archiwalnych pełna rekonstrukcja struktury jest niemożliwa. Sugeruje przeprowadzenie szerszej kwerendy w innych materiałach źródłowych dotyczących Księstwa Warszawskiego oraz w zespole sukcesora akt czyli w Rejencji Bydgoskiej.

Słowa kluczowe: Księstwo Warszawskie, podział administracyjny, departament bydgoski, prefekt, prefektura, struktura urzędu

Annotation: This publication attempts to reconstruct the office of the Prefect of the Bydgoszcz Department in Bydgoszcz based on the preserved archival sources. Two repertories created by the Prefect of the Bydgoszcz Department were used to reconstruct the office. The author discusses the issue of archival aids – repertories that were probably created in the archive of the main secretariat of the prefecture in Bydgoszcz. The author states that based on the preserve archival materials, complete reconstruction of the structure is impossible. He suggests conducting a broader query in other source materials regarding to the Duchy of Warsaw and in the archival collections of the successor of files namely the Bydgoszcz District.

---

¹ Na VIII Międzynarodowym Sympozjum Dziejów Biurokracji został wygłoszony referat pt. *Próba zrekonstruowania urzędu Prefekta Departamentu Bydgoskiego Księstwa Warszawskiego w Bydgoszczy*, w czasie dyskusji po referacie prof. Alicja Kulecka zasugerowała zmianę tytułu wystąpienia na *Urząd Prefekta Departamentu Bydgoskiego Księstwa Warszawskiego*, bowiem bardziej oddaje treść wystąpienia, przychyliłem się do sugestii Pani Profesor.

Keywords: Duchy of Warsaw, administrative division, Bydgoszcz department, prefect, prefecture, office structure

Учреждение префекта Быдгоского департамента Герцогства Варшавского

Аннотация: Целью данной публикации является попытка восстановить офис префекта Быдгоского управления в Быдгоще на основе сохранившихся архивных источников. Два повторения, созданные префектом департамента Быдгощ, были использованы для восстановления офиса. Автор расскажет об архивных пособиях - повторениях, которые, вероятно, были созданы в архивах секретариата главной префектуры Быдгощ. Автор утверждает, что на основании сохранившихся архивных материалов полная реконструкция сооружения невозможна. Он предлагает провести более широкий запрос в других исходных материалах о Варшавском герцогстве и в группе преемников досье, т. Е. В районе Быдгоща.

Ключевые слова: Герцогство Варшавское, административное деление, департамент Быдгощ, префект, префектура, структура учреждения

Celem niniejszej publikacji jest próba zrekonstruowania urzędu Prefekta Departamentu Bydgoskiego w Bydgoszczy w oparciu o zachowane źródła archiwalne. Do odtworzenia urzędu posłużyły dwa repetytoria wytworzone przez Prefekta Departamentu Bydgoskiego.

Jednakże na wstępie należy zauważyć, że w zasobie archiwalnym Archiwum Państwowego w Bydgoszczy nie zachowało się zbyt wiele akt z okresu Księstwa Warszawskiego. Większość dokumentów z omawianego okresu została zniszczona przez administrację pruską, bowiem nie przykładano do nich należytej uwagi z powodu postępującej germanizacji urzędów². Do najważniejszych zespołów archiwalnych okresu księstwa należy zaliczyć: Trybunał Cywilny Departamentu Bydgoskiego w Bydgoszczy, Prefekta Departamentu Bydgoskiego Księstwa Warszawskiego w Bydgoszczy, Podprefektury Departamentu Bydgoskiego - zbiór szczytków zespołów, Sąd Pokoju w Bydgoszczy³. Należy wskazać, że wiele jednostek archiwalnych z lat

---

² Z. Malewski, *Strychowy okres w historiografii bydgoskiej*, „Przegląd Bydgoski” R. 2, z. 1-2, Bydgoszcz 1934, s. 59.

³ Archiwum Państwowe w Bydgoszczy [dalej APB], APB, Inwentarz Trybunału Cywilny Departamentu Bydgoskiego w Bydgoszczy, [dostęp online w dniu 06.06.2019,

Zespół archiwalny Prefekt Departamentu Bydgoskiego Księstwa Warszawskiego w Bydgoszczy zachował się jedynie fragmentarycznie. Do dnia dzisiejszego w zasobie Archiwum Państwowego w Bydgoszczy przechowywanych jest 23 jednostki archiwalne, co łącznie daje 0,52 metrów bieżących akt. W zespole przechowywane są: pomoce archiwalne, akta dotyczące szpitalnictwa, więzienia kryminalnego w Toruniu, sprawozdań podprefektów, darowizn, dzierżaw, kanału bydgoskiego, szkolnictwa, podatków oraz przywileje Toruńskie⁴.

Analizie źródłowej zostały poddane dwa repetytoria archiwalne wytworzone przez urząd Prefekta Bydgoskiego. W tych pomocach spisywano w sposób rzeczowy akta spraw, które były przechowywane w archiwum urzędu. Wpisy dotyczą spraw prowadzonych przez prefekta, prefekturę i radę prefekturalną. Podzielono je na generalia oraz na specjalia, następnie tematycznie na działy i poddziały⁵. W urzędach Księstwa Warszawskiego wytworzono sześć rodzajów ksiąg archiwalnych. Do tych ksiąg należały: dzienniki reprodukcyjne (wznowienie spraw), księgi kontrolne czynności

<https://szukajwarchiwach.pl/6/99/0/?q=ksi%C4%99stwo+warszawskie+XTYPEro:zesp+XARCHro:6&rpp=100&wynik=2&rpp=100&page=1#tabZespol>], APB, Inwentarz Prefekta Departamentu Bydgoskiego Księstwa Warszawskiego w Bydgoszczy [dostęp online w dniu 06.06.2019]

<https://szukajwarchiwach.pl/6/153/0/str/2/15?ps=True#tabZespol>], APB, Inwentarz Podprefektury Departamentu Bydgoskiego - zbiór szczątków zespołów, [dostęp online w dniu 06.06.2019,

https://szukajwarchiwach.pl/6/155/0/?q=Podprefekt+XARCHro:6+XTYPEro:zesp&order=syg_or der&wynik=2&rpp=15&page=1#tabZespol], APB, Inwentarz Sądu Pokoju w Bydgoszczy [dostęp online w dniu 06.06.2019,

<https://szukajwarchiwach.pl/6/1559/0/?q=ksi%C4%99stwo+warszawskie+XTYPEro:zesp+XARCHro:6&rpp=100&wynik=3&rpp=100&page=1#tabZespol>].

⁴ APB, Inwentarz Prefekta Departamentu Bydgoskiego Księstwa Warszawskiego w Bydgoszczy [dostęp online w dniu 06.06.2019 <https://szukajwarchiwach.pl/6/153/0/str/2/15?ps=True#tabJednostki>]

⁵ APB, Prefekt Departamentu Bydgoskiego Księstwa Warszawskiego w Bydgoszczy, sygnatury 1 i 2.

archiwalnych, skorowidze archiwalne, repertoria, dzienniki wydawanych akt oraz inwentarze⁶. Zadaniem repetytoriów było ewidencjonowanie akt znajdujących się w archiwum oraz czynności wykonywanych w archiwum. Również pełniły rolę inwentarza, bowiem w nich spisywano tytuł pism, które tworzyły akta spraw⁷. Na ich podstawie postaram się odtworzyć strukturę organizacyjną, funkcje oraz strukturę zasobu archiwum Prefekta Bydgoskiego. Jak dotąd w literaturze nie zajmowano się problematyką rekonstrukcji urzędu Prefekta Departamentu Bydgoskiego.

Na początku należy pokrótce omówić ustrój Księstwa Warszawskiego, a w szczególności trzeba skupić uwagę na zadaniach prefekta i prefektury. Po pokoju w Tylży zostało utworzone Księstwo Warszawskie na ziemiach byłego zaboru pruskiego. Księstwo było tworem na wpół suwereny, bowiem było zależne od Cesarstwa Francuskiego. Ustawa konstytucyjna Księstwa Warszawskiego została podpisana przez Napoleona I Bonaparte 22 lipca 1807 r. w Dreźnie. Konstytucja oraz ustawodawstwo ustrojowo-administracyjne było wzorowane na wzorcach francuskich, w niewielkim stopniu uwzględniono postulaty strony polskiej. Model francuski wprowadził prym ustaw, rozdzielenie władz oraz publicznoprawnej ochronie jednostki. Dodatkowo przyjęto rozwiązania nawiązujące do systemu pruskiego oraz austriackiego. W efekcie powiązań różnych systemów administracyjnych oraz polskich tradycji parlamentarnych powstał system resortowy, scentralizowany, o hierarchicznej strukturze władzy (najczęściej jednoosobowej) oparty na zawodowych urzędnikach narodowości polskiej⁸.

Konstytucja Księstwa Warszawskiego w niewielkim stopniu określała zasady funkcjonowania administracji państwowej. W lakonicznym zapisie

---

⁶ W. Rostocki, *Księgi kancelaryjne i akta spraw urzędów administracji państwowej Księstwa Warszawskiego i Królestwa Polskiego*, „Archeion” t. XXIX, Warszawa 1958, s. 253.

⁷ Tamże, s. 259-260.

⁸ D. Malec, J. Malec, *Historia Administracji Nowożytniej*, Kraków, 1996, s. 61-62.

Urząd Prefekta Departamentu Bydgoskiego Księstwa Warszawskiego ustanowiono, że każdy departament był zarządzany przez prefekta (art. 65). Dopiero dekret z 7 lutego 1809 roku o organizacji władz administracyjnych w departamentach i powiatach usankcjonował zadania urzędów⁹. Prefekt stał na czele administracji departamentu. Był podporządkowany bezpośrednio ministrowi spraw wewnętrznych, również mógł wykonywać polecenia innych ministrów. Odpowiedzialny był za wszystkie aspekty życia w departamencie. Miał utrzymywać administrację oraz ogłaszać przepisy prawne. Czuwał nad przestrzeganiem przepisów dotyczących zgromadzeń wyborczych. Dokonywał zestawień statystycznych na podstawie różnych źródeł. Miał zapobiegać żebractwu oraz próżniactwu. W zakresie obowiązków prefekta były sprawy gospodarcze typu: rolnictwo, hodowla, handel, rzemiosło, przemysł, budownictwo oraz komunikacja. Zajmował się ochroną własności. Był odpowiedzialny za pomoc przy ściąganiu ciężarów publicznych. Nadzorował sprawy dotyczące oświecenia publicznego wraz z szkolnictwem. Był zwierzchnikiem urzędników administracji, skarbowych i policyjnych. Miał prawo zawiesić w czynnościach urzędnika jeżeli źle wykonywał swoje obowiązki. Miał zwierzchnictwo nad organami policyjnymi oraz indenturą dóbr i lasów narodowych. Posiadał nadzór na władzami skarbowymi, administracją szkolną, pocztą i kasami. Kontrolował następujące instytucje: policję lekarską, szpitale, domy poprawy, więzienia, towarzystwa kredytowe, dobroczynne, ogniowe i kompanie asekuracyjne. Prefekt raz w roku miał obowiązek odbyć wizytację po departamencie oraz składania raportów z swojej działalności ministrom. Dodatkowo do władz naczelnych składał prośby i potrzeby mieszkańców departamentu. Decyzje w sprawach jemu podległych poodejmował jednoosobowo. Dekret z 7 lutego 1809 roku przewidywał współpracę prefekta z komendantem wojskowym departamentu w zakresie: poboru, organizacji Gwardii Narodowej, zaspokojenia wojska oraz w sprawach

---

9 M. Kallas, *Organy administracji terytorialnej w Księstwie Warszawskim*, Toruń, 1975, s. 15.

nadużyć popełnionych przez wojskowych. W dekrete określono zasady współdziałania prefekta z prokuraturami w sądach cywilnych oraz karnych. Z kompetencji prefekta wyłączono sądownictwo cywilne i karne oraz dowodzenie wojskiem. Rozstrzyganie sporów administracyjnych powierzono radom prefekturalnym. Do zmiany kompetencji prefekta doszło za sprawą dwóch dekretów, które dotyczyły spraw policyjnych i skarbowych. 17 marca 1809 roku wydano dekret o komisarzach policyjnych, który powoływał komisarza policji z adiunktem oraz intendentem do pomocy prefektowi. Dodatkowo potrzymano zasadę, że funkcje policyjne pełnili urzędnicy administracyjni wraz z prefektem. Komisarz policji był podporządkowany prefektowi oraz ministrowi policji. Należy wskazać, że część kompetencji komisarza odpowiadała funkcją powierzonymi resortowi spraw wewnętrznych, co w efekcie komplikowało wykonywanie zadań policyjnych. Drugi dekret wprowadzony 25 marca 1809 roku dotyczył administracji skarbowej w departamentach i powiatach. Sprawy dochodów publicznych oraz skarbu powierzono dyrektorowi skarbu, który podlegał pod ministra skarbu. Dwa marcowe dekryty uszczupliły kompetencje prefekta¹⁰.

Królowi (księciu) Księstwa Warszawskiego stanowił najwyższą władzę w państwie. Obsadzał wszystkie stanowiska w aparacie państwowym, również miał prawo do zwalniania wszystkich urzędników, za wyjątkiem tych którzy byli nominowani dożywotnio - senatorzy oraz sędziowie¹¹. Na stanowisko prefekta wybierano osobę pochodzącą z ziemiaństwa lub arystokracji. Od kandydata wymagano dużej energii, znajomości stosunków, wprawy urzędniczej¹². Prefektem bydgoskim był Antoni Gliszczyński (1807-1813), natomiast funkcję zastępców prefekta pełnili Franciszek Twardowski (1813)

---

¹⁰ Tamże, s. 19-20.

¹¹ D. Malec, J. Malec, *Historia administracji nowożytnej*, Kraków, 1996, s. 62-63.

¹² W. Sobociński, *Historia ustroju i prawa Księstwa Warszawskiego*, Toruń, 1964, s. 135.

Urząd Prefekta Departamentu Bydgoskiego Księstwa Warszawskiego oraz Jan Ignacy Radoliński (1813-1815)¹³. W skład departamentu bydgoskiego wchodziły następujące powiaty: kamieński, wałecki, bydgoski, toruński, inowrocławski, radziejowski, kowalski, chełmiński, Michałowski, brzeski¹⁴.

Przy prefekcie działała rada prefekturalna, która składała się z dwóch do pięciu członków. Do jej kompetencji należało rozstrzyganie w pierwszej instancji sporów majątkowych uznanych za administracyjne. Dodatkowo rada decydowała w sprawie ulg podatkowych dla obywateli¹⁵.

Prefekt do realizacji swoich zadań posiadał prefekturę, której zadania i organizacja były określone w Instrukcji objaśniającej organizację prefektur z 2 sierpnia 1809 roku. Prefekturę poza radcami prefekturalnymi tworzyło biuro prefekturalne, które było wspólne dla prefekta oraz rady prefekturalnej. Biuro było podzielone na pięć wydziałów: administracyjne, dóbr narodowych i lasów, prawny, budowniczy oraz lekarski. Osobnym wydziałem był sekretariat generalny. W przyszłości miano założyć wydział zarządzania magazynami. Do zadań wydziału administracyjnego należało: uzupełnienie stanu wojsk, prace fortyfikacyjne, zaspokojenie potrzeb wojska, handel, rzemiosło, przemysł, statystyka, urządzenia użyteczności publicznej oraz sprawy gmin wiejskich i miejskich. Do kompetencji wydział dóbr narodowych i lasów należało: administracja dobrami i lasami, rolnictwo i gospodarstwo ogólne. Do zadań wydziału prawnego należało: zagadnienia prawne występującymi w dobrach oraz w funduszach instytucji publicznych, współpraca z władzami policyjnymi i prokuratorami. Wydział budowniczy dzielił się na trzy oddziały. Oddział budowniczy zajmował się: przystosowaniem planów, budową nowych budowli

---

13 S. Błażejowski, Antoni Gliszczyński, [w:] *Bydgoski Słownik Biograficzny*, autor. S. Błażejowski, J. Kutta, M. Romaniuk, tom. I, Bydgoszcz, 1994, s. 54-56; S. Błażejowski, Franciszek Twardowski, [w:] *Bydgoski Słownik Biograficzny*, autor. S. Błażejowski, J. Kutta, M. Romaniuk, tom. VII, Bydgoszcz, 2006, s. 110-111; S. Błażejowski, Jan Ignacy Radoliński, [w:] *Bydgoski Słownik Biograficzny*, autor. S. Błażejowski, J. Kutta, M. Romaniuk, tom. II, Bydgoszcz, 1995, s. 122-123;

14 A. Bereza, G. Smyk, W. P. Tekely, A. Wrzyszczy, *Historia administracji w Polsce 1764-1989*, Warszawa, 2006, s. 171.

15 M. Krzymkowski, *Status prawny urzędników Księstwa Warszawskiego*, Poznań, 2004, s. 18.

oraz kontrolą remontów. Oddział hydrauliczny zajmował się planami inwestycji wodnych oraz określeniem ich kosztów, kontrolą i ich realizacją. Do zadań oddziału mierniczego należało przygotowanie map i pomiar gruntów. Do wydziału lekarskiego należało sprawy zdrowia ludzi i zwierząt oraz policja lekarska. Sekretariat generalny odpowiedzialny był za sprawy wyznaniowe, oświatę, zgromadzenia polityczne, czy też sprawy osobowe urzędników. W zakresie spraw policyjnych i skarbowych funkcje spełniali komisarze policyjni i dyrekcje skarbowe. W prefekturze bydgoskiej dla sekretariatu generalnego, wydziału prawnego oraz lekarskiego stosowano instrukcję z 2 sierpnia 1809 roku. W wydziale budowniczym połączono trzy oddziały w jeden, natomiast wydział administracyjny podzielono na pierwszy i drugi. Dodatkowo utworzono wdział magazynowy z inspektorem magazynów¹⁶.

W instrukcji z 2 sierpnia 1809 roku opisano skład osobowy wydziałów. Do wydziału administracyjnego należało dwóch komisarzy asesorów oraz dwóch sekretarzy. W wydziale dóbr i lasów narodowych naczelnikiem wydziału był jeden intendent dóbr narodowych, funkcję nadleśniczego sprawował administrator lasów oraz od dwóch do trzech komisarzy ekonomicznych. Skład wydziału uzupełniali asesor prawny oraz budowniczy departamentu, którzy pełnili podwójną funkcję. W wydziale budowniczym szefem wydziału był inspektor departamentu, który również był odpowiedzialny za oddział budowniczy. Inspektor dróg i mostów stał na czele oddziału hydraulicznego. Natomiast geometra departamentowy był odpowiedzialny za oddział mierniczy. Asesor prawny był zwierzchnikiem wydziału prawnego. W wydziale lekarskim funkcję naczelnika pełnił fizyk departamentowy – lekarz. Sekretarz generalny występował jako naczelnik osobnego wydziału. Naczelnicy pełnili role merytoryczne oraz wykonawcze w

---

16 M. Kallas, *Organy ...*, s. 26.

Urząd Prefekta Departamentu Bydgoskiego Księstwa Warszawskiego swoich wydziałach¹⁷. Odnośnie nominacji na stanowiska urzędników i oficjeli prefektury stanowił dekret królewski z 14 września 1809 roku oraz dekret o administracji dóbr i lasów narodowych z 13 lutego 1809 r. W tych normatywach ustanowiono zakres kompetencji króla, ministra spraw wewnętrznych oraz prefekta przy obsadzie stanowisk¹⁸.

Należy omówić kwestię zorganizowania sekretariatu generalnego, który dzielił się na trzy działy: sekretariat właściwy, archiwum i kalkulatorię. Na czele sekretariatu generalnego stał sekretarz generalny, który sprawował władzę zwierzchnią nad wydziałem, kontrasygnował akta oraz pełnił funkcje merytoryczne. Sekretariat był odpowiedzialny za czynności kancelaryjne prefektury. Na jego czele stał pierwszy sekretarz – dyrektor kancelarii, który zastępował sekretarza generalnego. Sprawował funkcje kontrolną nad urzędnikami, opracowywał ostateczną formę pism. W archiwum znajdowały się akta spraw zakończonych oraz akta potrzebne do bieżącej administracji. Ostatnim działem była kalkulatoria, w której w skład wchodziło czterech kalkulatorów oraz jeden dla dóbr narodowych. Zajmowali się przychodami i dochodami urzędu, sprawozdaniami statystycznymi i rachunkowością¹⁹. Sekretarzem generalnym dla prefektury bydgoskiej był Ignacy Zawadzki²⁰.

W tym momencie pracy przejdę do omówienia pomocy archiwalnej – repetytoriów, które prawdopodobnie zostały wytworzone w archiwum sekretariatu głównego prefektury bydgoskiej. Obie księgi datowane są na rok 1812, choć można zauważyć wpisy z lat późniejszych. Można zatem postawić tezę, że zostały spisane po 1812 r., a zostały zakończone koło 1815 rok. Wpisy były dokonane w języku polskim oraz niemieckim. Wpisy w języku niemiecki

---

17 Tamże, s. 26.

18 Tamże, s. 30.

19 Tamże, s. 27.

20 S. Błażejowski, *Ignacy Zawadzki*, [w:] *Bydgoski Słownik Biograficzny*, autor. S. Błażejowski, J. Kutta, M. Romaniuk, tom V, Bydgoszcz, 1998, s. 125-126.

prawdopodobnie dokonali urzędnicy pruscy po 1815 roku. W księgach występuje kilka charakterów pism, choć przeważa jeden, co może świadczyć o jednym autorze wpisów oraz kilku osobach dokonujących wyłącznie dopisek. Wpisy składają się z numeru porządkowego, tytułu akt, daty oraz uwag. Konfrontując pomoce archiwalne prefektury z zachowanymi aktami czyli z pozostałymi dwudziestoma jeden jednostkami archiwalnymi udało się namierzyć jedynie dwie jednostki, które zarejestrowano w repetytoriach. Fakt ten może świadczyć, o tym że pozostałe akta jeszcze nie zostały spisane w archiwum lub jeszcze znajdowały się w użyciu przez urzędników²¹.

Pierwsze repetytorium ma sygnaturę jeden i nosi tytuł Registrant /A Generalia I Administracyjne, II Skarbowe, III Wojskowe, IV Sądownicze, B Specjalia, V Ogólne VI powiat bydgoski, VII powiat brzeski, VII powiat chełmiński, IX inowrocławski, X kamiński, XI kowalski, XII michałowski, XIII radziejowski, XIV toruński, XV walecki, XV Akta Komisji Egzaminacyjnej i Podatkowej jako też specyfikacje ksiąg, tabel, dokumentów i i innych ważnych papierów. Spisane akta zostały podzielone na generalia i specjalia. Pierwsza grupa dzieliła się na generalia: administracyjne, skarbowe, wojskowe oraz sądownicze. Generalia administracyjne dzieliły się na sprawy: polityczne i administracyjne ogólne, organizacyjne ogólne, organizacyjne departamentu, organizacyjne prefektury, budowniczych i geometrów, ekonomiczne i gospodarcze krajowe, lasów, komunikacyjne i transportowe, pocztowe, nawigacyjne ogólne i rzeki, kanałowe ogólne, kanałowe specjalne, gmin kanałowych, graniczne i zagraniczne oraz statystyczne. Generalia skarbowe dzieliły się na sprawy: skarbowe ogólne, kasowe, etatów, ekstraktów i rachunków kasowych, podatkowe ogólne i podatkowe stałe, podatkowe niestałe, pensji, kompetencji i diet, monopolu skarbowego, górnicze oraz sole. Trzecimi generaliami były akta wojskowe, które dzieliły się na następujące

---

21 APB, Prefekt ..., sygn. 1, s. 1-2

Urząd Prefekta Departamentu Bydgoskiego Księstwa Warszawskiego

sprawy: militaria generalia, budowniczości, fortyfikacje, kasowe, koni, kwaterunku, lazaretów, ozdób wojskowych, popisów wojskowych, rekwizycji i zaborów, serwisu, transportu, ubioru i uzbrojenia wojskowego, poboru. Generalia sądownicze dzieliły się na sprawy: cywilne, karne oraz administracyjny²². W tych sprawach były przechowywane ogólne przepisy dotyczące notariatu, depozytów sądowych, organizacji sądów, dozoru nad więzieniami i więźniami, w administracyjnych znajdowały sprawy dotyczące organizacji rady prefekturalnej i spraw przez nią prowadzonych²³.

Specjalia podzielone na ogólne powiatowe oraz według powiatów departamentu na specjalia powiatu: bydgoskiego, brzeskiego, chełmińskiego, inowrocławskiego, kamińskiego, kowalskiego, michałowskiego, radziejowskiego, toruńskiego, wałeckiego. Wszystkie akta dotyczące powiatów posiadały ten sam układ, dzieliły się na sprawy: polityczne i administracyjne, ekonomiczne i leśne, skarbowe i kasowe, policyjne, wojskowe, sądownicze i zażaleń. Trzecia i ostatnia grupa specjaliów dotyczyła akt komisji egzaminacyjnych i podatkowych oraz specyficznych, ksiąg, tabel i innych ważnych dokumentów. Dzieliła się na akta spraw: akta komisji egzaminacyjnej, komisji skarbowej, ksiąg podatków, ksiąg obywatelskich, tabel statystycznych, przywilejów i innych ważnych dokumentów²⁴. W specjaliach ogólnych powiatu spisano ogólne rozporządzenia dotyczące powiatów²⁵. Należy poświecić uwagę ostatniemu działowi, bowiem stanowił zbiór różnych dokumentów. W aktach komisji egzaminacyjnej zawarto spis akt egzaminacyjnych poszczególnych urzędników. W następnym dziale spisano księgi komisji centralnych, księgi podatkowe, np. czopowe, podymne, księgi wyznaniowe, tabele statystyczne dotyczące prefektury bydgoskiej oraz powiatów podległych. Następnie są

---

²² Tamże, s. 1-2.

²³ Tamże, s. 63-66.

²⁴ Tamże, s. 2-4.

²⁵ Tamże, s.69.

spisane akta dotyczące komisji centralnych oraz skarbowych. Za nimi są spisane specyficzne księgi podatkowe. Były tam spisane księgi podatku „ofiar” i podymnego ułożone według powiatów prefektury. Za nimi spisano specyficzne tabele statystyczne. Następnie spisano przywileje dla różnych miejscowości. Na zakończenie spisano różne dzienniki urzędowe oraz administracyjne²⁶.

Druga sygnatura posiadała tytuł Registrant /A I Generalia miast, B II specialia miast, C III Generalia magazynowe, D IV Powiatowe magazynowe, C V Generalia zaopatrzenia wojska w żywność i furaż, F VI Drzewo i światło dla wojska/. Jednostka jest analogicznie podzielona na generalia i specialia, dodatkowo dodano działy dotyczące magazynów oraz zaopatrzenia dla wojska. Generalia miast dzieliły się na następujące grupy tematyczne: handel, fabryki, rzemiosło, kamlaryjne, policyjne, medycyna, ogniowe, włóczęgostwo, urzędnicy i żydzi. Specjalia miast zostały podzielone według miast departamentu bydgoskiego. Kolejne generalia dotyczyły spraw magazynowych oraz magazynów powiatowych. Następne dotyczyły wyżywienia, furażu, drzewa i światła przeznaczonego dla wojska²⁷. W generaliach magazynowych są spisane sprawy ogólne i rachunkowe. Generalia magazynów powiatowych zostały podzielone według powiatów departamentu bydgoskiego. W nich spis sprawy dotyczące ogólnie magazynów, kosztorysów, budowy, raportów o stanie magazynów oraz obrachunkowe. Kolejne generalia dotyczyły zaopatrzenia wojska²⁸. Specjalia miast dzieliły się na dziewięć podgrup spraw: budownictwa, kamlaryjnych, rzemiosła, handlu i fabryk, policyjne, ogniowe, sądownicze, skarbowe, urzędników oraz żydów²⁹.

---

26 Tamże, s. 152-154.

27 APB, Prefekt ... sygn. 2, s. 1-3.

28 Tamże, s. 205-273.

29 Tamże, s. 19-21.

Urząd Prefekta Departamentu Bydgoskiego Księstwa Warszawskiego

Na podstawie dwóch wyżej omawianych źródeł nie można odtworzyć struktury organizacyjnej urzędu prefekta bydgoskiego. Należy przyjąć za Marianem Kallasem, że dla sekretariatu generalnego, wydziału prawnego oraz lekarskiego stosowano instrukcję z 2 sierpnia 1809 roku. Natomiast w wydziale budowniczym połączono trzy oddziały w jeden, zaś wydział administracyjny podzielono na pierwszy i drugi. Ponadto utworzono wydział magazynowy³⁰. Odnosnie stanu osobowego urzędu trzeba założyć tezę, że spełniał wymogi określone w instrukcji z 2 sierpnia 1809 roku. Na podstawie dokonanych wpisów można zaobserwować jakimi sprawami zajmowali się: prefekt bydgoski, prefektura i rada prefekturalna. Do kompetencji prefekta należały sprawy administracyjne, skarbowe, wojskowe, sądownicze, miejskie, magazynowe. Ponadto zajmował się sprawami gospodarczymi, budowlanymi, urzędniczymi, dzierżawami. Interesujące są wpisy dla magazynów, które potwierdzają utworzenie wydziałów magazynów dla departamentu bydgoskiego. Nie rozróżniono wpisów dla prefekta i prefektury, wyróżnione są wpisy dla rady prefekturalnej. W archiwum prefekta akta były ułożone w sposób rzeczowy, bowiem akta dzielono na generalia oraz na specjalia, a następnie na grupy tematyczne. Na podstawie zachowanych pomocy można określić jakie akta były przechowywane w archiwum urzędu.

Należałoby przeprowadzić szerszą kwerendę w innych materiałach źródłowych dotyczących Księstwa Warszawskiego. Uzupełnieniem informacji mógłby być Dziennik Doniesień Rządowych i Prywatnych Departamentu Bydgoskiego oraz wydawana w jego miejsce Dziennik Tygodniowy Departamentu Bydgoskiego. Również informacji o prefekturze należałoby doszukiwać się w sukcesorze akt czyli w Rejencji Bydgoskiej. Ponadto dodatkowych informacji należy szukać w zespołach archiwalnych zgromadzonych w innych archiwach państwowych, np. Majątek Biała –

---

30 M. Kallas, *Organy ...*, s. 26.

Radolińscy, Edykty i rozporządzenia drukowane, Majątek Kobylepole – Mycielscy, wyżej wymienione zespoły są przechowywane w Archiwum Państwowym w Poznaniu³¹.

REFERENCES

Sources:

Archiwum Państwowe w Bydgoszczy

Inwentarz Podprefektury Departamentu Bydgoskiego – zbiór szczątków zespołów, [06.06.2019],

https://szukajwarchiwach.pl/6/155/0/?q=Podprefekt+XARCHro:6+XTYPEro:zesp&order=syg_order&wynik=2&rpp=15&page=1#tabZespol

Inwentarz Prefekta Departamentu Bydgoskiego Księstwa Warszawskiego w Bydgoszczy [06.06.2019]

<https://szukajwarchiwach.pl/6/153/0/str/2/15?ps=True#tabZespol>

Inwentarz Prefekta Departamentu Bydgoskiego Księstwa Warszawskiego w Bydgoszczy [06.06.2019]

<https://szukajwarchiwach.pl/6/153/0/str/2/15?ps=True#tabJednostki>

Inwentarz Sądu Pokoju w Bydgoszczy [06.06.2019]

<https://szukajwarchiwach.pl/6/1559/0/?q=ksi%C4%99stwo+warszawskie+XTYPEro:zesp+XARCHro:6&rpp=100&wynik=3&rpp=100&page=1#tabZespol>].

Inwentarz Trybunału Cywilny Departamentu Bydgoskiego w Bydgoszczy, [06.06.2019]

<https://szukajwarchiwach.pl/6/99/0/?q=ksi%C4%99stwo+warszawskie+XTYPEro:zesp+XARCHro:6&rpp=100&wynik=2&rpp=100&page=1#tabZespol>],

Prefekt Departamentu Bydgoskiego Księstwa Warszawskiego w Bydgoszczy, sygn. 1, 2.

Archiwum Państwowe w Poznaniu

Majątek Biała – Radolińscy, [29.06.2019],

<https://szukajwarchiwach.pl/53/939/0/3#tabZespol>

Edykty i rozporządzenia drukowane, [29.06.2019,

<https://szukajwarchiwach.pl/53/981/0#tabZespol>

Majątek Kobylepole – Mycielscy [29.06.2019]

<https://szukajwarchiwach.pl/53/942/0#tabZespol>

Studies:

Bereza A., Smyk G., Tekely W. P., Wrzyszczy A., *Historia administracji w Polsce 1764-1989*, Warszawa, 2006.

---

³¹ Archiwum Państwowe w Poznaniu [dalej APP], Majątek Biała – Radolińscy, [dostęp online w dniu 29.06.2019, <https://szukajwarchiwach.pl/53/939/0/3#tabZespol>]; APP, Edykty i rozporządzenia drukowane, [dostęp online w dniu 29.06.2019, <https://szukajwarchiwach.pl/53/981/0#tabZespol>]; APP, Majątek Kobylepole – Mycielscy [dostęp online w dniu 29.06.2019 <https://szukajwarchiwach.pl/53/942/0#tabZespol>].

Urząd Prefekta Departamentu Bydgoskiego Księstwa Warszawskiego

- Błażejowski S., *Antoni Gliszczynski*, [w:] *Bydgoski Słownik Biograficzny*, autor. S. Błażejowski, J. Kutta, M. Romaniuk, tom. I, Bydgoszcz, 1994.
- Błażejowski S., *Franciszek Twardowski*, [w:] *Bydgoski Słownik Biograficzny*, autor. S. Błażejowski, J. Kutta, M. Romaniuk, tom. VII, Bydgoszcz, 2006.
- Błażejowski S., *Ignacy Zawadzki*, [w:] *Bydgoski Słownik Biograficzny*, autor. S. Błażejowski, J. Kutta, M. Romaniuk, tom V, Bydgoszcz, 1998.
- Błażejowski S., *Jan Ignacy Radoliński*, [w:] *Bydgoski Słownik Biograficzny*, autor. S. Błażejowski, J. Kutta, M. Romaniuk, tom. II, Bydgoszcz, 1995.
- Kallas M., *Organy administracji terytorialnej w Księstwie Warszawskim*, Toruń, 1975.
- Krzymkowski M., *Status prawny urzędników Księstwa Warszawskiego*, Poznań 2004.
- Malec D., Malec J., *Historia Administracji Nowożytnej*, Kraków, 1996.
- Malewski Z., *Strychowy okres w historiografii bydgoskiej*, „Przegląd Bydgoski”, R. 2, z. 1-2, Bydgoszcz, 1934.
- Rostocki W., *Księgi kancelaryjne i akta spraw urzędów administracji państwowej Księstwa Warszawskiego i Królestwa Polskiego*, „Archeion”, t. XXIX, Warszawa, 1958
- Sobociński W., *Historia ustroju i prawa Księstwa Warszawskiego*, Toruń, 1964.

